

**ТОПОНИМИЯТА КАТО ИЗВОР НА ТРАДИЦИОННО ЕКОЛОГИЧНО
ПОЗНАНИЕ: НЯКОЛКО НАЗВАНИЯ ЗА ПЛОДОВЕ, ЗАПАЗЕНИ
В СТАРИННИ МЕСТНИ ИМЕНА ОТ ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ**

МАЯ ВЛАХОВА-АНГЕЛОВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. Л. АНДРЕЙЧИН“ ПРИ БАН
mvlahova@ibl.bas.bg

**TOPONYMY AS A SOURCE OF TRADITIONAL ECOLOGICAL KNOWLEDGE:
SOME FRUIT NAMES PRESERVED IN OLD PLACE NAMES
FROM WESTERN BULGARIA**

MAYA VLAHOVA-ANGELOVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE „PROF. L. ANDEYCHIN“ AT BAS
mvlahova@ibl.bas.bg

Science has been increasingly focusing on the traditional environmental knowledge (TEK) not only of the so-called primitive cultures, but also of developed societies. Present-day environmental problems and search for sustainable development provoke the interest of scientists and other specialists to the already forgotten traditional practices and knowledge concerning plant biodiversity. Ethnobotany as an independent sub-discipline already has a great deal of contributions in the field of studying plant biodiversity, traditional agricultural practices and folk medicine. This article aims at investigating folk plant biosystematics (fruit names in particular) based on data from Bulgarian toponymy. Representing language material of archaic origin that is transmitted orally from generation to generation, place names are a particularly rich source of traditional ecological knowledge since they preserve primitive thinking and naïve concepts of living nature. Data for several fruit species that have not been analyzed yet are presented in this study: *fig, mulberry, quince, apricot, raspberry, blackberry, blueberry* and *strawberry*, based on which a more detailed and precise model of the folk taxonomy of fruits is developed. The linguistic analysis of the names reveals that toponymy reflects variations in the biosystems of different communities, i.e. different means of naming the same species. What is more, it becomes clear that place names are the only evidence for the existence of certain fruit names that have already disappeared from the language.

Keywords: toponymy, phytonyms, fruit names, ethnobotany, traditional ecological knowledge

През последните две десетилетия науката обръща все повече внимание на традиционното познание. Известно е, че интересът на антрополозите към примитивните култури датира отдавна, но в най-ново време погледът се насочва и към традиционното познание на т.нар. развити култури и общности. Засилващите се тревоги за предстояща екологична катастрофа, за изчерпване на наличните природни ресурси, както и активното търсене на схема за постигане на устойчиво развитие в сферата на земеделието, горското стопанство, енергетиката и пр., което да не нарушава екологичното равновесие, карат все повече учени и активисти да се обръщат към наследените от вековете практики и знания, придобити вследствие на хилядолетното пряко взаимодействие между човека и околната среда. Що се отнася конкретно до растителното биоразнообразие, вече е натрупан значителен обем знания благодарение на развитието на етноботаниката като научна дисциплина, занимаваща се специално с традиционните растителни названия и лечебните видове, както и с изконните методи за отглеждане и култивиране на растения.

От друга страна, също добре известен факт е, че традиционното познание се открива и съхранява в езика. В този смисъл анализът на диахронни езикови данни е много полезен (а често пъти това е и единственият възможен начин) за проучване на народното екологично познание. Българската топонимия, от своя страна, представлява тъкмо такъв ресурс – архаичен езиков материал, плод на устната традиция, богат на сведения за фолклорното познание за живата природа. Ето защо проучването на българската топонимия се оказва особено ползотворно при изследването на народната растителна биосистематика. Това се потвърждава от наблюденията, проведени върху местните имена от територията на Западна България, където се откриват изключително много и разнообразни фитотопоними, съдържащи народни названия на растения и в частност на плодове (Влахова-Ангелова/Vlahova-Angelova 2014; Влахова-Ангелова, Ангелов/Vlahova-Angelova, Angelov: 2016, Влахова-Ангелова/Vlahova-Angelova: под печат).

Настоящото изследване е част от по-голямо проучване, посветено на топонимията на Западна България с оглед на народните названия на плодове – както диворастящи, така и култивирани. То обхваща многоброен корпус от имена¹, включващ предимно микротопоними (селищни, водни и местни имена), но и известен брой макротопоними. Анализът на местните имена цели да бъдат извлечени запазените в тях народни термини за плодове. По неокончателни данни в топонимията на Западна България се откриват термини за над 20 вида плодове и множество техни подвидове. До момента са проучени названията за *круша*, *ябълка*, *слива*, *скорупа*, *череша* и *вишна*, както и имената на техните разновидности (Влахова-Ангелова/Vlahova-Angelova 2014; Влахова-Ангелова, Ангелов/Vlahova-Angelova, Angelov: 2016). Тук се привеждат данни за още няколко названия на плодове, срещани в топонимията от Западна България, които до мо-

мента не са били анализирани: смокиня, черница, дюля, кайсия, малина, къпина, боровинка и ягода.

Народни названия на плодове, запазени в старинни местни имена от територията на Западна България

Названия за смокиня 'Ficus carica'

смокиня: Смокините (Бк), Смокинята (К)

смóква: Смóквата (Кд), Смóквите (Кд), Благата смoква (Кд), Смoквичката (ДСДМ), Смoква (ДСДМ), Смoквата (ДСДМ), Смoквите (ДСДМ), Шейтанова смoква (Гц)

Названия за черница 'Morus'

черница: Черницата (ГД), Черничето (ГД), Черничките (ГД), Черничките (Бт)

църница 'черница': Църница (Сф), Църниците (Сф), Цр(ъ)ничето (Мх), Жоговите църници (ГД), Църниците (2 бр.) (ГД), Андревата църница (Сд), Църница (Сд), Църницата (Сд), Църниците (Сд), Църничето (Сд), Църничкови лъкѝ (Сд), Църната църница (Сд), Църницата (См)

черника 'черница': Черниката, СелИ (Вр), Начовски черникаш (Вр), Черникаша (Вр), Дочовски черници (Вр), Кунчови черници (Вр), Черниките (Вр), Черниката (Бт), Марините черници (Бт), Черниките (3 бр.) (Бт)

дуд 'черница': СелИ Дутлия (ДСДМ), Дутлук (ДСДМ), СелИ Дуд махала (Бк), Дуд баища (Бк), Дудина баища (Бк), Дудова баища (Бк), Дудовете (5 бр.) (Бк), Чернева дуд (Мх), Чончово дуд (Мх), При дуда (Мх), При дудо (Мх), Печови дудове (Мх), Тоновите дудове (Мх), Дудовете (6 бр.) (Мх) Дуда (2 бр.) (Дп), Дудин рид (Дп), Белинскио дуд (Вр), Марковски дуд (Вр), Спасов дуд (Вр), Дудак (Вр), Дудака (Вр) (5 бр.), Дудако (6 бр.) (Вр), Дудаците (2 бр.) (Вр), Дудов дол (Вр), ВИ Дудова бара (Вр), Дудова ливада (Вр), Дудовете (6 бр.) (Вр), Дудовец (4 бр.) (Вр), Дудовица (2 бр.) (Вр), Дуд (Вр), Дудил (Вр), Дудиница (Бур), Васильов дуд (К), Цурин дуд (К), Дуда (2 бр.) (К), Крачуновските дудове (К), Дуду лу Испас (К) 'Черницата на Испас' < ЛИ Испас (Заяков/Zayakov 2013: 161), Дуду лу Кацъл 'Черницата на Кацъл' (К), Дудовете (2 бр.) (Сф), Дудовото (Сф), Под Дудовете (Сф), Дудъ (Лм), Дутлука (ГД), Дуда (Бт), Дудака (2 бр.) (Бт), Дудовете (2 бр.) (Бт)

дуда 'черница': Дудите (Бк), Ванова дуда (Вр), Конова дуда (Вр), Дудата (Вр), Заешки дуди (Вр), Дудите (Бт)

мурва 'черница': Мурват/Муроват (Дп)

мурос 'черница': Мурос (ДСДМ)

ягодница 'черница': Ягодница (Кд)

Названия за дюля 'Cydonia oblonga'

дюля(я): Дюлата (Бт), Дюлята (Сд)

дюля ‘дюля’: *Дуляка* (3 бр.) (Вр), *Дуленица* (Гч), *Дульите* (4 бр.) (Бт), *Дулята* (3 бр.) (Бт), *Дулите* (2 бр.) (Бс), *Дуляка* (Бс)

дуня ‘дюля’: *Дунята* (2 бр.) (ДСДМ), *Дуните* (5 бр.) (Сф), *Дуньите* (Бк), *Дуняко* (Бк), *Дуните* (3 бр.) (Мх), *Дуньите* (Мх), *Дуньите/Дунски рид* (Дп), *Дунското ливаде* (Дп), *Дуньите* (3 бр.) (Дп), *Под дуньите* (Дп), *Дунките* (Вр), *Рагъовски дуньи* (Вр), *Дуньите* (5 бр.) (Вр), *Дуня* (Вр), *Дунище* (Гд), *Дуньите* (Кд), *Дун’е* (Бур), *Дуня* (Бур), *Дуните* (2 бр.) (Сф), *Дуняко* (3 бр.) (Сф), *Дуняците* (Сф), *Дуньите* (Л), *Дунинките* (ГД)

дюна ‘дюля’: *Дюните* (4 бр.) (Сд), *Дюните* (Сд), *Дюните* (Сд)

гутуй ‘дюля’ < рум. gutui, м.р. дюлево дърво (Заяков/Zayakov 2013: 147): *Гутуй* (К)

матруна ‘дюля’: *Матруната* (ДСДМ)

Названия за кайсия ‘Prunus armeniaca’

кайсия: *Кайсиите* (Дп), *Кайсиите* (Кд)

зърделия ‘кайсия’: *Зърделиите* (Кд), *Зърделиите* (Кд)

зарзалива: *Зарзаливата* (ДСДМ)

зарзалия: *Зарзалията* (Лм), *Зарзалията* (Вр)

дзердзалия: *При дзердзалията* (Мх)

Названия за малина ‘Rubus idaeus’

малина: *Малиница* (ДСДМ), *Малините* (ДСДМ), *Малинов рът* (Бк), *Големите малини* (Пр), *Малите малини* (Пр), *Малинова ливада* (Пр), *Малинов дол* (Пк), *Малиняк* (Пк), *Малнье* (Бз), *Малиняк* (Бз), *ВИ Малиновец* (Вр), *Малните* (Кд), *Малните* (Кд), *Малиняк* (Кд), *Малинако* (Кд), *Малиналище* (Кд), *Малин’е* (Бур), *Зад малин’е* (Бур), *Малинова падина* (Бур), *Малинарски път* (Сф), *Малинов гроб* (Сф), *Малинов свинак* (Сф), *Малинова долина* (Сф), *Малинова стрън* (Сф), *Малиново лозье* (Сф), *СелИ Дълна Малина* (ЕП), *СелИ Горна Малина* (ЕП), *Малините* (2 бр.) (ГД), *Малината* (Бт)

малене ‘малини’: *Маленец* (Рл), *Маленето* (ГД)

Названия за къпина ‘Rubus fruticosus’

купина ‘къпина’: *Купина* (Бз)

копина ‘къпина’: *Копинье* (3 бр.) (Гч)

къпина: *Къпина* (Гч), *Къпиница* (ГД), *Къпините* (Мх), *Къпиняка* (Вр), *Къпиняко* (3 бр.) (Вр)

капина: *Капина* (Кд), *Капини* (Кд), *Капините* (Кд), *Капинище* (Кд), *Капинкин пат* (Кд), *Капинкята* (Кд), *Капинако* (Кд), *Капина* (2 бр.) (Сф), *Капината* (Сф), *Капиньовица* (Сф), *Капината* (ГД), *Капине* (ГД), *Капинте* (ГД), *Капиница* (ГД), *Капинака* (Бт), *Капинова поляна* (Бт), *Капиновец/Капиньовец* (Бт), *Капиняка* (Бт), *Капиняко* (4 бр.) (Вр), *Капинява падина* (Вр), *Дундурските капинки* (Дп)/ *Капинките*, *Мульови капинки* (Дп), *Ка-*

пинките (Дп), *Капинята* (4 бр.) (Дп), *Над Капинята* (Дп), *ВИ Капинското дере* (< МИ Капине) (ГД) *СелИ Капинци*, м. (Гч)

**мурла* < рум. *mur, mură* ‘къпинов храст’: *Мурлат* (Дп)

Названия за боровинка ‘Vaccinium’

боровинка: *ВИ Боровинков кладенец* (ГД), *Боровинков камик* (ГД), *Боровиняк* (Кд)

боравинка: *Боравиняк* (Кд)

брусница ‘червени боровинки’: *Брусницата* (Кд), *Брусница* (ДСДМ)

Названия за ягода ‘Fragaria’

ягода: *Ягодарнико* (Рм), *Ягодите* (См), *Ягода* военна застава (Сд), *Ягодáка* (Бт), *Ягодашка полена* (Бт), *Ягодите* (ГД), *Ягодóра* (ЕП), *Ягодáрник* (Сд), *Ягодáрнико* (5 бр.) (Сд), *Ягодите* (Сд), *Ягодицата(-ите)* (Сд), *Ягодничка маалà* (Кд), *Ягодин дел* (Гч), *Ягодно* (2 бр.) (Гч) Съкращенията в скоби да не са курсив

ягодина: *Ягодина* (Сд)

брусница ‘ягода’: *Брусница* (ГД)

Наблюденията над ексцерпирания топонимен материал дават възможност да се направят следните обобщения:

- От всички топоними, съдържащи фитоними, категорично преобладават теренните названия на местности, ниви, ливади и пр. Все пак се открива и малък брой селищни имена (главно на махали): *Капинци* (Гч), *Дóлна мáлина* (ЕП), *Гóрна мáлина* (ЕП), *Дутлия* (ДСДМ), *Дуд махала* (Бк), *Черниката* (Вр), както и няколко водни имена: *Боровинков кладенец* (ГД), *Капинско дере* (ГД), *Малиновец* (Вр).

- Топонимите, съдържащи народни термини за плодове, отразяват съответните диалектни особености на говорите на фонетично, морфологично и лексикално равнище, напр. различни застъпници на старобългарската голяма носовка в названията за *къпина*, различни застъпници на старобългарската група *чрь-* в названията за *черница*.

- Вариантността при названията, отнасящи се до един и същи плод, в отделните райони обогатява данните за попълване на народната таксономия на плодовете с нови названия или с нови значения на известни названия, напр. в Гоцеделчевско *брусница* ‘ягода’: *Брусница* (ГД), докато в Кюстендилско *брусница* ‘червена боровинка’: *Брусницата* (Кд).

- Топонимният материал изобилства от примери за *nomina collectiva* и *nomina loci*. Това не е изненадващо, тъй като е известно, че диалектите са особено богати на подобни имена. В ексцерпирания местни названия се откриват следните имена за места: *ягодина* ‘ягодова градина, място с (много) диви ягоди’, *ягодарник* ‘място за отглеждане на ягоди’, *ягодóр* ‘местност с диви ягоди’, *боравиняк*, *боровиняк*, *капинище*, *капиняк*, *малиняк*, *малиналище*, *дуняк*, *дунище*, *дуляка*, *дутлук*, *дудак*, *черникаш*.

- В немалко названия се открива старинно суфиксално топонимообразуване, което свидетелства за архаичния произход на имената: *Капиновец/Капиньовец, Маленец, Малиница, Малиновец, Дуленица, Дудувец, Дудовица, Дудиница*.

- Засвидетелствани са старинни названия за плодове, изчезнали в съответния говор, а понякога и в езика, напр. *ягодина* ‘ягода’ в Санданско; *мурва* ‘черница’ в Дупнишко; **мурла* ‘къпина’ в Дупнишко; *мурос* ‘черница’ по поречието на Долна Струма и Долна Места; *матруна* ‘дюля’ по поречието на Долна Срума и Долна Места.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Вж. пълния списък на използваните източници.

СЪКРАЩЕНИЯ / ABBREVIATIONS

ВИ – водно име

СелиИ – селищно име

ИЗТОЧНИЦИ / SOURCES

Електронна база данни на микротопонимията от Западна България. Институт за български език, БАН. [Elektronna baza danni na mikrotoponimiyata ot Zapadna Bulgaria, Institut za balgarski ezik, BAN.]

Бк=Михайлова 1986: *Михайлова, Д.* Местните имена в Берковско. София, Изд. на БАН. [Бк=Mihaylova 1986: *Mihaylova, D.* Mestnite imena v Berkovsko. Sofia, Izd. na BAN.]

Бз=Велев 2009: *Велев, В.* Местните имена в Брезнишко. Велико Търново, Фабер. [Бз=Velev 2009: *Velev, V.* Mestnite imena v Breznishko. Veliko Tarnovo, Faber.]

Бс=Попов 1959: *Попов, К.* Местните имена в Белослатинско. – В: ГСУФФ, том 54, кн. 2, стр. 485–671. [Бс=Popov 1959: *Popov, K.* Mestnite imena v Beloslatinsko. – In: GSUFF, tom 54, kn. 2, str. 485–671.]

Бт=Михайлова 2008: *Михайлова, Д.* Местните имена в Ботевградско. София, Изд. на БАН. [Бт=Mihaylova 2008: *Mihaylova, D.* Mestnite imena v Botevgradsko. Sofia, Izd. na BAN.]

Вр=Николов 1997: *Николов, Б.* Топонимията на врачанска околия. София, Алиса. [Вр=Nikolov 1997: *Nikolov, B.* Toponimiyata na vrachanska okoliya. Sofia, Alisa.]

ГД=Иванов 1996: *Иванов, Й.* Местните имена в Гоцеделчевско (Неврокопско). София, Изд. на БАН. [ГД=Ivanov 1996: *Ivanov, Y.* Mestnite imena v Gotsedelchevsko (Nevrokopsko). Sofia, Izd. na BAN.]

Гч=Симеонов 1966: *Симеонов, Б.* Етимологичен речник на местните названия от Годечко. – В: ГСУ ФСлФ, том 60, 166–248. [Гч=Simeonov 1966. *Simeonov, B.* Etimologichen rechnik na mestnite nazvania ot Godechko. – In: GSU FSIF, tom 60, 166–248.]

Бур=Дрончилов 1923: *Дрончилов, Кр. Бурел*. Антропогеографски проучвания. – ГСУ ИФФ, т. 19. [Бур=Dronchilov 1923: *Dronchilov, Kr. Burel*. Antropogeografski prouchvania. – GSU IFF, t. 19.]

Дп=Еленин 2006: *Еленин, Й.* Местните имена в Станкедимитровско (Дупнишко). Благоевград, УИ „Неофит Рилски“. [Дп=Elenin 2006: *Elenin, Y.* Mestnite imena v Stankedimitrovsko (Dupnishko). Blagoevgrad, UI „Neofit Rilski“.]

ДСДМ=Иванов 1982: *Иванов, Й.* Местните имена между Долна Струма и Долна Места. София, Изд. на БАН. [ДСДМ=Ivanov 1982: *Ivanov, Y.* Mestnite imena mezhdu Dolna Struma i Dolna Mesta. Sofia, Izd. na BAN.]

ЕП=Близнашка-Янева 2013: *Близнашка-Янева, С.* Местните имена в Елинпелинско. В. Търново, Астартa. [ЕП=Bliznashka-Yaneva 2013: *Bliznashka-Yaneva, S.* Mestnite imena v Elinpelinsko. V. Tarnovo, Astarta.]

К=Заяков 2013: *Заяков, Н.* Местните имена в Кулско. Велико Търново, Астартa. [К=Zayakov 2013: *Zayakov, N.* Mestnite imena v Kulsko. Veliko Tarnovo, Astarta.]

Лм=Дуриданов 1952: *Дуриданов, И.* Местните названия от Ломско. София, Изд. на БАН. [Лм=Duridanov 1952: *Duridanov, I.* Mestnite nazvania ot Lomsko. Sofia, Izd. na BAN.]

Мх=Михайлова 1984: *Михайлова, Д.* Местните имена в Михайловградско. София, Изд. на БАН. [Мх=Mihaylova 1984: *Mihaylova, D.* Mestnite imena v Mihaylovgradsko. Sofia, Izd. na BAN.]

Пк=Велев 2010: *Велев, В.* Местните имена в Пернишко. Велико Търново, Фабер. [Пк=Velev 2010: *Velev, V.* Mestnite imena v Pernishko. Veliko Tarnovo, Faber.]

Рд=Чолева-Димитрова 2009: *Чолева-Димитрова, А.* Местните имена в Радомирско. София, Изд. ГЕА. [Рд=Choleva-Dimitrova 2009: *Choleva-Dimitrova, A.* Mestnite imena v Radomirsko. Sofia, Izd. GEA.]

Рл=Попов 1979: *Попов, К.* Местните имена в Разложко. София, Изд. на БАН. [Рл=Popov 1979: *Popov, K.* Mestnite imena v Razlozhko. Sofia, Izd. na BAN.]

Сф=Чолева-Димитрова 2011: *Чолева-Димитрова, А.* Местните имена в Софийско. Историко-etimологичен речник. (електронна версия). [Сф=Choleva-Dimitrova 2011: *Choleva-Dimitrova, A.* Mestnite imena v Sofiysko. Istoriko-etimologichen rechnik. (elektronna versiya).]

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Влахова-Ангелова 2014: *Влахова-Ангелова, М.* Народната таксономия на плодовете според данни на българската топонимия. – Български език, кн. 4, 55–69. [Vlahova-Angelova 2014: *Vlahova-Angelova, M.* Narodnata taksonomiya na plodovete spored dannii na balgarskata toponimiya. – Balgarski ezik, kn. 4, 55–69.]

Влахова-Ангелова, Ангелов 2016: *Влахова-Ангелова, М., А. Г. Ангелов*. Съживяване на диалектната лексика по данни от българската топонимия – В: Юбилеен сборник „Професор Иван Кочев – живот, отдаден на езикознанието“. А. Кочева (съст.). София, Издателство на БАН „Проф. М. Дринов“, 298–303. [Vlahova-Angelova, Angelov 2016: *Vlahova-Angelova, M., Angelov, A. G.* Sazhivuyavane na dialektnata leksika po dannii ot balgarskata toponimiya – In: Yubileen sbornik „Profesor Ivan Kochev – zhivot, otdaden na ezikoznaniето“. А. Kocheva (sast.). Sofia, Izdatelstvo na BAN „Prof. M. Drinov“, 298–303.]

Влахова-Ангелова (под печат): *Влахова-Ангелова, М.* Топонимията като извор за фолклорната биосистематика (за някои забравени названия на плодове в топонимията на Западна България) – В: Сб. с материали от Националната научна конференция по случай 80-годишнината на проф. д-р Благой Шклифов (София, Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“, 27–29.10.2016 г.) – под печат. [Vlahova-Angelova (pod pechat): *Vlahova-Angelova, M.* Toponimiyata kato izvor za folklorната biosistematika (za nyakoi zabraveni nazvaniya na plodove v toponimiyata na Zapadna Bulgaria) – In: Sb. s materialii ot Natsionalnata nauchna konferentsiya po sluchay 80-godishninata na prof. d-r Blagoy Shklifov (Sofia, Institut za balgarski ezik „Prof. L. Andreychin“, 27–29.10.2016 g.) – pod pechat.]

✉ *Гл. ас. д-р Мая Влахова-Ангелова*

Секция „Приложна ономастика“

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

Бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113, София, България

✉ *Chief Assist. Prof. Maya Vlahova-Angelova, PhD*

Departement of Applied Onomastics

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113. Bulgaria